

Archeologický výzkum v židovské synagoze v Turnově – Krajířově ulici

Ve dnech 24. 7. – 9.8. 2007 se uskutečnil záchranný archeologický výzkum v souvislosti s rekonstrukcí židovské synagogy v Turnově. Ta je situována mimo historické jádro města a nachází se v bloku domů při komunikaci spojující náměstí s mostem přes Jizeru.

Nejstarší turnovská synagoga se nacházela v historickém jádru města v Jičínské ulici čp. 299 a vyhořela při požáru v roce 1643. O čtyři roky později zakoupili starší Židé Lebl Marek a Beneš v Jizerní ulici domek (čp. 481) a při něm dali nově vystavět svou synagogu i školu. Také tyto objekty podlely požáru 20. dubna 1707. Bylo rozhodnuto o stavbě nové synagogy se školou a bytem kantora. Stavební místo bylo podle vrchnostenského povolení vytyčeno na obecní parcele se spálenišťem chalupy Jindřicha Čejky nejpozději na jaře roku 1709. Stavba nové synagogy byla zcela dokončena v roce 1718, k zaknihování došlo hned 2. ledna 1719.

Záchranný archeologický výzkum, který se uskutečnil v interiéru synagogy, se zaměřil na prostor svatostánku a centrální část modlitebny.

Nejstarší doklady lidské činnosti pocházejí až ze 16. století, což přímo koresponduje s našimi dosavadními znalostmi o vývoji osídlení v této části města a jeho urbanismu. Do této fáze patří například zeď měšťanského domu, který byl vystavěn až po požáru v roce 1538. V 16. a 17. století jsou jako jeho majitelé uváděni zejména řemeslníci, kteří pracovali s ohněm (kováři mečíř zlatníci). Pozůstatky jejich výroby jsme také objevili – šlo například o kovářskou a metalurgickou strusku, slitky bronzoviny a zlomkový bronz. Dům postihl nejpozději v polovině 17. století požár (nejspíše jde o požár z roku 1643). Svědčí o tom požárový horizont, který „uzavírá“ dějiny původního domu. Další vrstvy, dlažby a zděné relikty souvisely již se stavbou synagogy mezi lety 1715 – 1718 a také její přestavbou ve 20. století. Východní zeď zbořeného domu posloužila jako základ východní zdi synagogy (je pravděpodobné, že se podobná situace mohla opakovat i u ostatních zdí). Celý interiér modlitebny byl izolován od spáleniště vrstvou rezavého říčního písku, který byl prolit vápenným přelivem. Tato vrstva posloužila zároveň jako lože pro keramickou dlažbu, která pokryla prostor mezi svatostánkem a řečništěm (bimou). Areál svatostánku byl od ostatního prostoru modlitebny oddělen stupněm vysokým cca 0,35 m, který byl součástí interiéru synagogy od její první stavební fáze. Vysvětlení této nezvyklé úpravy interiéru lze nalézt ve Starém Zákonu, žalmu 130: „Z hlubin bezedných Tě volám, Hospodine.....“. Nejsvětější místo v synagoze, svatostánek („aron-ha-kodeš“), který sloužil k uložení Tóry a odkud se věřící modlili k Hospodinu, byl proto situován do nejnižší partie modlitebny. Stupeň zároveň tvořil základ východní stěny bimy. Ta měla téměř čtvercový půdorys o straně cca 2,2 m. Bohužel torzo jejího základu bylo téměř zničeno při stavbě betonové patky pro nosník v 50. letech 20. století. Synagoga prodělala jedinou velkou přestavbu, při které byl nejenom celý objekt elektrifikován, ale v rámci reformy ritu také zjednodušen. Došlo k tomu v roce 1905, kdy byla sejmuta štuková výzdoba (jak svědčí její fragmenty z vrstvy 3 poměrně členitá), sutí byl zasypán stupeň před svatostánkem a byla rozbourána bima. Důvody této úpravy lze samozřejmě hledat v reformě ritu, ale pádnějším argumentem může být zvyšující se počet Židů, kterým nestačil složitě členěný prostor modlitebny. Dalším důvodem k zvýšení podlahy mohla být i skutečnost, že synagoga se nachází v zátopovém pásmu.

Záchranný archeologický výzkum, který proběhl v interiéru synagogy, odhalil základ a stupeň svatostánku, keramickou dlažbu, stupeň oddělující modlitebnu a základ bimy. Jde o stavební relikty pocházející z doby výstavby synagogy na počátku 18. století. Některé z těchto stavebních prvků byly začleněny do projektu komplexní rekonstrukce a jsou prezentovány v zádlažbě interiéru synagogy.